

Läs lättare

Ryggsäcksmodellen:
kunskap & tips för
läsfrämjare

Karin Salmson

Mera

Hegas

Läs lättare

Ryggsäcksmodellen:
kunskap & tips för läsfrämjare

Karin Salmson

MeraHegas

3

RYGGSÄCKSMODELLEN

Hur kan vi arbeta både generellt och specifikt med att underlätta läsning för barn och unga? En del har svårare att hitta in i litteraturen än andra, det är som att de bär på en lite tyngre ryggsäck. En ryggsäck som gör det svårt att röra sig fritt och lustfyllt mellan sidor och pärmar.

Ryggsäcken är fylld av de olika faktorer som påverkar läsning:

1. avkodning
2. tolkning
3. arbetsminne
4. koncentration
5. motivation.

Vi kan se de fem faktorerna som bollar som finns i ryggsäcken. För olika läsare är de olika bollarna olika tunga.

För att hjälpa läsare behöver vi dels förstå vilken boll (eller vilka bollar) det är som tynger ner läsningen, dels förstå hur vi kan underlätta någons boll.

Dessutom är bollarna kopplade till varandra. Den som har testat att jonglera med olika tunga föremål vet att det inte bara är det tyngsta föremålet som blir svårt att hantera.

När vi har svårt att *avkoda* belastas arbetsminnet mer, vilket försvårar tolkningen och kan påverka motivationen.

Den som har svårt med *tolkningen* belastar också sitt arbetsminne mer, men kan även tappa koncentrationen eftersom det som läses inte upplevs meningsfullt, och då riskerar motivationen att dippa.

Den som har problem med sitt *arbetsminne* får svårt att tolka sammanhang, vilket också påverkar koncentration och motivation.

Den som har svårt att *koncentrera* sig får svårt med både avkodning, tolkning och motivation. Och *motivation* påverkar självfallet allting!

Ålder och svårighetsgrad

Innan vi går vidare och tittar på de olika läs-bollarna behöver vi stanna upp vid hur böcker anpassas i relation till ålder för att vara lättare att läsa.

Det här är något som inte bara sker när läsaren har olika typer av svårigheter. Det finns en tanke om en generell mognadsutveckling och progression i ordförråd och tolkningsramar, samt tankar om att klara av att läsa allt längre texter. När det kommer till anpassade böcker finns det dock en ännu större uppmärksamhet på en boks längd och svårighetsgrad kopplat till läsarens ålder.

I de lägre åldrarna är majoriteten nya läsare med ett begränsat ordförråd. Det innebär att orden som finns i texten ska vara sådana som läsarna kan förväntas känna igen och som är lätta att avkoda. Med en kort bok får alla uppleva känslan av att läsa en hel bok, vilket ger självförtroende och motiverar till vidare läsning.

De äldre eleverna har fler år med lästräning bakom sig och de har mött fler olika typer av texter i olika sammanhang. I böcker för dem kan textmängden variera och man kan skapa olika svårighetsnivåer genom antalet karaktärer,

berättelsens kronologi och dramaturgin. Här kan även tema och handling skapa motivation genom förförståelse eller igenkänning.

Ofta försöker de som förmedlar böcker att samla titlar som har ungefär samma nivå på utmaningar i olika kategorier för att det ska vara lättare att hitta rätt och guida barnet som ska läsa. Det är dock viktigt att det oavsett svårighetsgrad behöver finnas åldersanpassade teman. Det vill säga, även om du har svårt att läsa kan du fortfarande hantera komplexa ämnen och känslor eller utmanande teman.

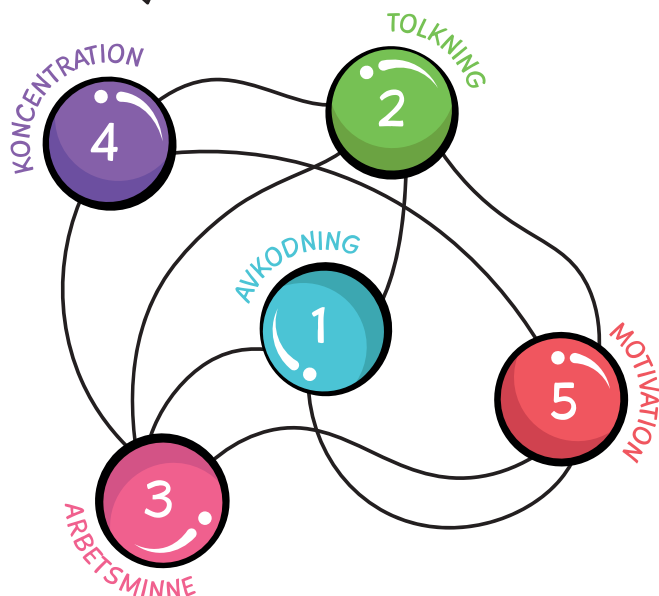
För en del läsare blir ryggsäcken allt lättare genom träning och utveckling. För andra är det inte så, utan de läsvårigheter som finns består. Då ska det ändå finnas ett brett utbud av böcker för alla åldrar på en enkel nivå. Böcker som kan fortsätta att väcka lust och engagemang och göra läsningen meningsfull.

TIPS!

VARNINGSTECKEN Screeningtester, som de Inger Fridolfsson och Birgitta Herkner beskriver, hjälper oss att upptäcka när läsutvecklingen har utmaningar. Dyslexiföreningen listar också andra kännetecken att vara uppmärksam på:

1. Svagt intresse för böcker och bokstäver.
2. Svårigheter att skilja på ljud som ligger nära varandra (*bristande fonologisk medvetenhet*).
3. Svårt att minnas sådant som man nyss läst eller hört (*bristande fonologiskt arbetsminne*).
4. Problem med att hitta rätt ord (*bristande ordmobilisering*).

(Hyrefelt, K. 2023)

1. När vi har svårt att avkoda belastas arbetsminnet mer, vilket också försvårar att tolka och kan påverka motivationen.
2. Den som har svårt med tolkning belastar också sitt arbetsminne mer, men kan också tappa koncentrationen eftersom det är svårt att göra det som läses meningsfullt, och motivationen dippar.
3. Den som har svårt med sitt arbetsminne får svårt att tolka sammanhang, vilket också påverkar koncentration och motivation.
4. Den som har svårt att koncentrera sig får svårt med både avkodning, tolkning och motivation.
5. Motivation påverkar självfallet allting!

Motivation

Motivation är en avgörande faktor för att någon alls ska läsa. Den är bränslet som får läsningen att överhuvudtaget starta, och den behövs för att hålla läsningen rullande.

Motivation ses inom forskningen som något vi kan känna *inifrån* eller *utifrån*.

Inre motivation kommer från tillfredsställelsen när vi gör något vi tycker är roligt, engagerande eller intressant i sig själv. Det får oss att frivilligt göra något, och det är när vi känner inre motivation som vi också lär oss bäst.

Yttre motivation är när vi motiveras för att vi får något form av belöning.

Det som kallas *kontrollerad yttre motivation* uppstår när vi inte upplever att vi har något val, när vi belönas genom exempelvis beröm eller när det handlar om att undvika ett obehag, som straff, eller rädsla för att misslyckas.

Det som kallas *autonom yttre motivation* är när vi drivs av att vi införlivat värderingar, från exempelvis skolan, om att det är bra att läsa.⁸⁰

80) Bodström, L. & Bostedt, G. (2022), s. 22–26.

Aspekter som påverkar vår motivation är:

- **Autonomi** När vi känner att vi gör något av fri vilja, att vi har inflytande och upplever att det finns möjlighet att göra val, skapas motivation. Ett exempel är när vi får välja vilken bok vi ska läsa. Ju mer kontrollerande en miljö är, desto mindre motiverade blir vi.
- **Kompetens** Att känna sig kompetent och tro på att vi klarar något påverkar också vår motivation, och hänger även samman med tidigare erfarenheter. Det kan exempelvis vara om vi har klarat att läsa en bok tidigare. Låga förväntningar, som att vi får en för enkel eller barnslig bok, sänker motivationen. Medan höga förväntningar, som att vi får en lagom utmanande bok, ökar motivationen.
- **Tillhörighet** När vi känner trygghet, tillit och samhörighet blir vi motiverade. Att få vara en av dem som läser, även om det inom gruppen läses olika typer av böcker, är motiverande.⁸¹

TIPS!

MOTIVATION GENOM

- valmöjligheter
- uppleva att du lyckas
- skapa samhörighet kring läsningen
- förmedla värdet av läsning.

(Almers, A. & Winqvist, L. u.d.; Skaalvik, M.E. & Skaalvik, S. 2016)

81) Almors, A. & Winqvist, L. (u.d.a).

Forskare och lärare har sett att det finns möjlighet att använda yttre motivation för att väcka den inre motivationen. Att det går att bidra till en positiv feedback-loop som förankrar läsningens värde i eleven.⁸²

Den amerikanska läsforskaren **Lisa B. Gambrell** presenterar sju regler för läseengagemang⁸³ som stämmer väl överens med slutsatser inom annan forskning⁸⁴.

Gabrells sju regler för läseengagemang:

1. **Relevans** Det har stor betydelse om böckerna som eleverna läser går att koppla till det egna livet.
2. **Brett utbud** Eleverna behöver ha många olika sorters texter att välja på.
3. **Tid** Det behöver finnas gott om tid avsatt för läsningen.
4. **Valfrihet** Det behöver finnas en möjlighet för eleven att påverka vad hen läser.
5. **Gemenskap** Att skapa en social dimension kring läsningen spelar stor roll, exempelvis att prata om läsningen.
6. **Lagom utmaningar** Det behöver vara lagom svårt, så att det finns en progression i läsningen.
7. **Läsningens värde** Läsning och litteratur behöver behandlas som viktig och värdefull.

För att skapa motivation är det viktigt att alla elever kan hitta litteratur som speglar deras liv; att litteraturen erbjuder en mångfald av historier om olika sätt att leva och vara. Därtill behöver det finnas många olika genrer, teman och svårighetsgrader, och möjlighet att tala om det vi läser.

.....
82) Heimer, M. (2024a), s. 78-79.

83) Gambrell, L.B. (2011), s. 172–178.

84) Heimer, M. (2024a), s.78–79.

Motiverande engagemang

Det finns tydliga samband mellan intresse och engagemang för läsning och den faktiska läsförmågan. Den som läser frivilligt och med engagemang lyckas också bättre med sin läsning senare i livet.⁸⁵

Även ämnen som engagerar påverkar vägen in i läsning.⁸⁶ Att förstå varför det är bra att kunna läsa och att läsa aktivt är något som skapar engagemang. Vi behöver se och förstå att det finns många olika sorters texter att läsa, och det behöver synliggöras för oss att det mellan pärnarna på en bok finns en hel värld att utforska.⁸⁷

Självförtroende skapar motivation. Det betyder att den som har förväntningen att den kommer att klara av att läsa en bok också motiveras till att uppfylla det målet. Det gör inte bara att vi anstränger oss mer, utan också att vi blir mer engagerade, uthålliga och benägna att ta oss an utmaningar. För att det här ska ske behöver vi känna förtroende för vår kapacitet i relation till just läsning. Det räcker alltså inte med ett generellt gott självförtroende. Tron på våra egna förmågor är kopplad till erfarenheter och om vi har positiva förväntningar. Därför är det viktigt att alla får möjlighet att uppleva stunder av framgång. Vi behöver hitta sätt att skapa uppgifter som läsaren kan klara, och anpassa uppgifterna efter de olika läsarnas förmåga så att de får realistiska utmaningar.⁸⁸

Tron på den egna kompetensen hämtar också näring från andra, och den som arbetar med läsning tillsammans med barnet behöver därför vara uppmuntrande. Uppmuntran

85) Skolverket (2023a), s. 34.

86) Skolverket (2023a), s. 34.

87) Skolverket (2023a), s 35–36.

88) Almers, A. & Winqvist, L. (u.d.b).

som kopplas till och lyfter någons ansträngningar synliggör den egna förmågan att uppnå något. Det stärker tron på den egna kapaciteten.⁸⁹

Inger Fridolfsson jobbar mycket med motivation som en del av det praktiska arbetet med eleverna.

– Relationsskapande och samtal med eleven är jätteviktigt, säger Inger Fridolfsson. Genom det ger jag motivation som spelar stor roll för hur eleven presterar. Jag behöver få dem att förstå varför vi gör saker så att det känns meningsfullt och jag behöver peppa. Inte bara ge slentrianmässigt beröm, utan peppa något som är förankrat i framstegen.

Därför är det också, enligt Inger Fridolfsson, viktigt att komma igång tidigt med de läsfrämjande insatserna.

– Annars tappar barnen lätt sugen, när de ser att kompisar drar iväg och kan läsa mycket och med flyt, säger Inger. Det är bra att komma igång tidigt, innan de ens vet att de har svårigheter. Det blir mycket tuffare att hitta motivationen för att arbeta med de grundläggande delarna när de är äldre.

Att vara en stöttande vuxen som tror på barnets förmåga att lära och utvecklas genom ansträngning spelar stor roll. Samtidigt behöver den vuxna stötta en självkänsla som inte är beroende av ständig spegling. Generellt och i längden vinner barnen och deras läsutveckling på att de inte läser för att få uppmärksamhet och beröm (yttre motivation), utan för att läsningen ger något i sig (inre motivation). Läsningen blir som mest motiverande när den går att använda, och inte har fokus bara på görandet; *att* vi läser.⁹⁰

89) Almers, A. & Winqvist, L. (u.d.b).

90) Westlund, B. (2019), s. 70–71.

MOTIVATIONSTEORIER

Professorerna Einar M.E. Skaalvik och Sidsel Skaalvik har i boken *Motivation och lärande* valt ut åtta motivationsteorier som kan användas i skolan:

1. tron på sin egen kapacitet
2. självvärdering av egna ämneskunskaper
3. målorientering
4. förväntningar och värden
5. inre och yttre motivation
6. attribution
7. självkänsla
8. sociala relationer.

Många av de förhållningssätt som kopplas till dessa teorier sammanfaller och passar dessutom väl med läsmotiverande arbete.

Det handlar om att anpassa läsningen till individens nivå och ge utmaningar som är realistiska, formulera mål och synliggöra progression. Det är också viktigt att minska jämförelse med andra, och ge utvecklande och positiv feedback. Det är även motiverande med valmöjligheter och att se hur det som vi lär oss är till nytta för oss. Vi behöver både få uppleva att misstag, fel och utmaningar är en del av att lära och utvecklas, och få uppleva framgång och att lyckas. Attribution handlar om att synliggöra orsakssamband, som att övning, ansträngningar och strategier ger effekt för ett resultat – som att utvecklas som läsare.

(Skaalvik, M.E. & Skaalvik, S. 2016)

VISSTE DU ATT?

MOTIVERANDE SJÄLVFÖRTROENDE: En motiverad läsare har med sig positiva erfarenheter: **jag har lyckats läsa en bok tidigare!**

MOTIVERANDE SAMHÖRIGHET: Att det finns böcker med olika svårighetsgrad ger möjlighet till att dela referensramar med andra; att också få läsa skräck, romantik, klassiker, fantasy etcetera, men på en lagom nivå.

VEM BRUKAR HA SVÅRT MED BOLLEN MOTIVATION?

- Den läsovana
- Den med dåliga erfarenheter och lågt läs-självförtroende
- Den som har bristande avkodningsfärdigheter

LÄTTLÄST & MOTIVATION ENLIGT RYGGSÄCKSMODELLEN

En bok som är lättläst för den som har utmaningar kopplat till motivation:

- är rätt bok till rätt person, ett tema som just den läsaren lockas av
- är inte för svår, inte för lätt – utan en lagom utmaning
- ser ut som en ”vanlig bok”, för att inte upplevas som utpekande
- har en berättelse som börjar direkt utan långa startsträckor
- har gärna en berättelse med många och tydliga vändpunkter, är handlingsdriven och har cliffhangers vid kapitel-slut för att skapa motivation att läsa vidare
- har lockande omslag och formgivning
- har luftig sättning, så att inte det känns ohanterbart och avskräckande.

TÄNK SÅ HÄR NÄR DU LETAR EFTER RÄTT BOK TILL DIN LÄSARE:

För att läsaren ska känna sig motiverad att fortsätta läsa är det bra att uppleva en progression i läsningen, exempelvis genom korta stycken som läsaren klarar av eller korta kapitel. Kapitelnamn med siffror kan också ge stöd för den upplevelsen.

För att hålla motivationen uppe behöver det vara en lagom svårighetsgrad när det kommer till ord och begrepp. Illustrationer kan också motivera läsningen om de väcker nyfikenhet att förstå mer om det som gestaltas.

Att avsluta kapitel med cliffhangers är också ett sätt att motivera läsaren vidare genom boken.

Motivation är även kopplat till självförtroende. Att ha klarat en bok, motiverar dig att läsa ytterligare en bok. Därför är det viktigt att boken du läser är en lagom utmaning.

Du ska kunna läsa en bok som ser ut som vilken bok som helst och inte pekar ut dig, och lockande omslag är också en nyckel till att alls vilja ta tag i boken.

Lättlästhet är inte kopplat till en boks tema, det ska finnas böcker som handlar om vad som helst som lockar unga läsare. Ett tema kan vara svårt, mörkt, läskigt, utmanande – medan läsningen är lätt.

Hur hjälper vi på bästa sätt unga att bli starka läsare? Vilka utmaningar finns och hur möter vi dessa? Ryggsäcksmodellen hjälper dig som är läsfrämjare att förstå vilka faktorer som kan tynga läsningen och vilka insatser som gör det lättare.

Läs lättare samlar forskning om läsning och ger dig som vill jobba konkret tips och råd kopplat till avkodning, tolkning, arbetsminne, koncentration och motivation.

Hegas

Mera

Art nr 932875

ISBN 978-91-8093-287-5

www.hegas.se